
In memoriam

Jelena ŠESNIĆ

In memoriam Sonja Bašić (Rijeka, 1932. – Zagreb, 2022.)

Životni je put Sonje Bašić započeo u Primorju, u dijelu koji opasava Kvarnerski zaljev, u Bakru i okolnim mjestima gdje su korijeni njezine obitelji. Taj je zavičajni aspekt uvijek bio prisutan u njezinoj dubinskoj memoriji i u slojevima govora, a tim se početcima uvijek vraćala. Obrazovanje je vodi u Zagreb, gdje na Filozofskome fakultetu studira engleski i francuski i prolazi sve stupnjeve akademske karijere, dosežući vrhunac tijekom mandata dekanice Fakulteta (1992. – 1994.). U međuvremenu je marljivo i sustavno gradila karijeru i ugled istaknute anglistice i amerikanistice, dugogodišnje predstojnice Katedre za amerikanistiku i voditeljice, nakon rata obnovljenih, Poslijediplomskih američkih studija sve do bolonjske reforme. No, ovi su šturi biografski podatci ionako vidljivi i dostupni u raznim formatima i izvorima pa bih u ovome prigodnome prikazu željela zagrepsti ispod površine i predstaviti Sonju Bašić u onim aspektima u kojima sam je najbolje poznavala i s njome surađivala – kao humanističku znanstvenicu, filologinju i profesoricu. To će, međutim, biti tek jedna od mogućih priča o Sonji Bašić, ispričana diskursom koji je, kako je ona dobro znala, često „neproziran“.

Svakako je ovdje prigoda osvrnuti se kratko na sveukupni doprinos Sonje Bašić *Književnoj smotri*, kojoj je jednom od suosnivačica, uz suurednički i tajnički angažman koji je kontinuirano obavljala u časopisu. Najplodnija desetljeća u smislu suradnje u *Smotri* bile su 70-e i 80-e godine 20. stoljeća, kada Bašić sustavno prati suvremenu angloameričku književnu produkciju svojim osvrtima ili se povremeno javlja komentarima recentne angloameričke kritičke produkcije. Istovremeno je to razdoblje obilježeno i njezinim autorskim priložima. U *Smotri* je objavljen uvodni članak za kasniji monumentalni projekt *Povijest svjetske književnosti* u kojemu je Bašić zastupljena kritičkim pregledom američke poezije 20. stoljeća (1974.). Iste godine Bašić daje pregled „Pedeset godina američkog romana“, prezentirajući

hrvatskoj publici taj važan i reprezentativan žanr američke književnosti. U to vrijeme „spore“ znanosti, prije internetske informacijske revolucije, ne može se dovoljno naglasiti uloga filologa koji su bili mostovi između kultura te su zainteresiranoj stručnoj i laičkoj publici prenosili informacije i trendove iz drugih okruženja. U današnje se vrijeme ta komunikacija odvija strelovitom brzinom i drugim kanalima. Nadalje se nižu članci o trajnim preokupacijama Sonje Bašić, poput E. A. Poea, T. S. Eliota, Normana Mailera, Ernesta Hemingwaya, Saula Belowa i, dakako, Williama Faulknera i Jamesa Joycea, koji se nameće *Dublincima* i *Uliksom* i koji će tijekom 90-ih godina 20. stoljeća i kasnije trajnije obilježiti kritički opus i znanstvene interese Sonje Bašić.

Pratimo i nadalje reprezentativnu znanstvenu produkciju Sonje Bašić u časopisima. Primjerice, 1970. godine u *Umjetnosti riječi* (XIV, br. 3) Bašić hrvatskoj publici predstavlja osnovne parametre opusa kanadskoga kritičara Northropa Frya i zasade arhetipske kritike kao utjecajnog modela čitanja djela svjetske književnosti, posebno u njegovoj „zastrašujuće složenoj *Anatomiji kritike*“ (361), koju pak Bašić razlaže na sastavne dijelove, uvažavajući njezine jake strane – mogućnost „jedinstvene i sveobuhvatne teorije književnosti koja bi bila logički i naučno organizirana“ (362) i slabe strane (terminološko nasilje, nepreciznost slijedom težnje ka sveobuhvatnosti, instrumentalizacija književnosti, shematizam i slično). Slijedi nekoliko priloga za časopis *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia* u kojima se Bašić dotiče tema koje će je zaokupljati i u pedagoškom radu, u nizu kolegija koje je predavala iz američke književnosti kasnoga 19. i prve polovice 20. stoljeća, pa se tako nižu prilozi o Henryju Jamesu i njegovu manje poznatu romanu *The Bostonians* koji se razmatra iz prizme motivacije (br. 33-36). Potom slijedi primjer trajnije preokupacije Sonje Bašić američkim postmoderniz-

mom kao kulturnim i književnim fenomenom na primjeru jezičnih i narativnih igara Johna Bartha, koji se uzima za književnoga začetnika toga trenda u američkome kontekstu.

Članak iz 1981. godine „Joyce's Fire and Ice“ (SRAZ, XXVI, br. 1-2) označava i početak preokupacije Sonje Bašić čitanjem Joyceova *Uliksa*, u kojemu gradi argument u dijalogu s tada najnovijom angloameričkom kritikom o Joyceu te ulazi u kompetentnu diskusiju o specifičnim naratološkim aspektima romana, posebno u sferi Joyceova poigravanja jezikom u čemu je roman nenadmašan. Bašić na primjerima iz romana pokazuje kako Joyce „naizmjenice privlači i udaljava čitaoca“ u romanu (367, 396).

Književna smotra iz 1982. godine (god. XIV, br. 45) posvećena je Jamesu Joyceu, povodom stote obljetnice rođenja (1882.), pa je i Bašić ovdje prisutna svojim prilogom o autoru koji će godinama obilježiti njezino znanstveno bavljenje angloameričkom književnošću i predavački rad. Tako će za svoj pristup *Uliksu* Bašić reći u ovome ranome izletu u Joycea: „Čini mi se da je to prvi jasni znak [u prvome poglavlju] u romanu da se Joyce u svojoj igri neće pridržavati uobičajenih pravila, da je njegov tekst pravo stilističko minsko polje: nikad ne znamo kad ćemo odletjeti u zrak ili nestati u ponoru“ (24). Kako točna opservacija! Bašić će i ovdje posegnuti za ključnom metaforom „prozirnost“ i „neprozirnost“ jezika (26), evocirajući cijelu kritičku tradiciju kojom se s lakoćom kretala, od ruskih formalista do Rolanda Barthesa, tada zadnje riječi u književnoj teoriji, kojom se Bašić služila ne da zamrači književni tekst, nego da ga oživi i dinamizira svojim čitanjima. Kako je naglasila, u interpretaciji (ovdje Joycea, no proširila bih to i na druga njezina čitanja), „mi se približavamo svijetu i udaljujemo od svijeta, ali se nikad ne odričemo svijeta i njegovih smislova i značenja“ (29).

Godine 1983. u članku „American Fiction After World War II and the Concept of 'Formula Literature'“ (SRAZ, XXVIII, br. 1-2) Bašić se orijentira na noviju, poslijeratnu američku prozu i razmatra neke njezine tendencije ne samo kao mimetički impuls, nego kompleksni izričaj i društveni komentar na novu stvarnost.

Iste godine u *Umjetnosti riječi* Bašić prilaze članak na hrvatskome koji trasira razvoj važnog naratološkog elementa te ujedno ilustrira njezino rastuće zanimanje za narativnu teoriju i formalne aspekte književnoga djela, u ovome slučaju u prijelazu od realističkoga iluzionizma do formalističko-strukturalističke naratologije u aspektu pripovjednog gledišta. Bašić ovdje radi i s povijesnim pregledom angloameričke naratologije (ponešto pragmatički orijentirane) do najnovijih kontinentalnih teorijskih modela i izazova koje donosi, primjerice, poststrukturalistička perspektiva. Još smo u 1983. godini, u kojoj se Bašić javlja priložima u

stranim časopisima, člankom o Hemingwayu i njegovoj pripovjedačkoj metodi, te potom u francuskom amerikanističkom časopisu, *Revue Française d'Étude Américaines*, eminentno naratološkom temom, međuodnosom „figura“ Henryja Jamesa i naratoloških pojmova u novijoj studiji Gérarda Genettea, pokazujući da je u žiži interesa i zanimanja tadašnjih teoretičara i kritičara angloameričke književnosti.

Članak Sonje Bašić pod naslovom „Hemingway i emocije“ (KS, god. XX, 1987, br. 67-68) kao dio temata „Sentimentalnost u modernoj književnosti i popularnoj kulturi“ prilog je sa skupa održanog pod istim naslovom u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku, naznačujući dubinske veze koje su zagrebački anglisti, uključujući Bašić, održavali s europskim i drugim svjetskim akademskim središtima. Bašić organizira tekst oko jedne „paradoksalne teze“ vezane za općeprihvaćenu percepciju Ernesta Hemingwaya kao „bezosjećajnog“, tvrdeći nasuprot tome „da je predstavljane emocija, ma koliko ono bilo neizravno i ma koliko se te emocije zasnivale na osjetima, ključna strategija Hemingwayeva pisanja i temelj njegova fikcionalnog svijeta“ (23). No, Bašić ovime ocrtava jednu liniju razvoja američke književnosti koja kulminira, između ostaloga, i kod Hemingwaya. Cijeli je prikaz prožet njezinim vibrantnim i energičnim komentarima na materijal u kojima progovara kritičar i teoretičar u dinamičnome suodnosu s književnim tekstom koji nije tek skup cifri za dešifriranje, nego i, zašto ne, priručnik osjećajnosti, čak i za jednog „tvrdokuhanog“ Hemingwaya.

Godine 1989. Bašić u prilogu s međunarodnoga simpozija faulknerijanaca, kruga međunarodnih kritičara kojemu je pripadala, pokazuje zašto je William Faulkner drugi nosivi stup njezina kritičkoga zanimanja tijekom godina, promatrajući piščevu narativnu metodu između uključivanja i udaljavanja. Gledajući popis autora, primjećujemo da je Sonja Bašić bila u samome svjetskom vrhu faulknerijanaca, među autorima iz SAD-a, Njemačke, Norveške, Japana, Francuske i Velike Britanije. Doista impresivno. Interes za Faulknera tematiziran je i u prilogu za SRAZ iz godine 1984./1985. na temu romana *Absalom, Absalom* i fokusiran na aspekte pripovjedne tehnike u romanu. Potom Faulkner alternira s Joyceom kao tema drugih priloga, pa se tako u prilogu iz 1986./1987. (XXXI-XXXII) Joyceov tekst shvaća kao „paradigmatičko bojno polje modernizma“, no autorica potom predlaže da se drugi dio romana sagledava već kao primjer „nemimetičkoga“, postmodernističkoga prosede. I ovdje fascinira činjenica da Bašić kompetentno i sigurno stupa u dijalog sa suvremenom angloameričkom i francuskom narativnom teorijom netom promoviranom u akademskom kontekstu (33) te pokazuje kako je zagrebačka anglistika bila u središtu zbivanja u tom aspektu književne teorije.

Devedesetih godina 20. stoljeća konsolidira se znanstveni interes Sonje Bašić na „teškaše“ angloameričkoga kanona, Joycea i Faulknera. Uvertira je članak u *Književnoj smotri*, „Nagovještaji modernizma: Joyceovi 'Dublinci'“ (god. XXII, 1990, br. 77-80), koji oslikava novu perspektivu na *Dublince* sadržanu u „varljivoj običnosti tih mahom kratkih pripovjedaka, koje svoju modernističku neprozirnost kriju iza naoko tradicionalne fasade“ (3) te svoju tezu razrađuje varirajući čitanje između realističko-naturalističkog prosedea i njegove modernističke razgradnje, tako mile Joyceu. Svoju analizu Bašić temelji na promatranju specifičnosti autorovih narativnih postupaka u kojima se minucioznim čitanjem ocrtavaju tanane nijanse Joyceova jezika, fraze, sintakse i, u konačnici, narativne kompozicije djela.

Interes je nadalje evidentan u članku iz *Umjetnosti riječi*, „Slobodni nepravni stil (s primjerima iz Joycea)“, gdje minucioznom analizom pokazuje piščevu „izvanrednu inventivnost u variranju načina prenošenja misli“ u djelima *Portret umjetnika u mladosti* i *Uliks* (107). Bašić izmjenjuje engleski i hrvatski jezik u svojim joyceovskim teorijskim i kritičkim izletima, pa tako *SRAZ* iste godine, 1991., donosi englesku varijantu razmatranja „tehnika slobodnoga nepravnog stila“ u *Portretu umjetnika u mladosti* u rasponu od „psihološkog predstavljanja do parodije“ (271). Potom slijedi prodor na, uvijek zahtjevnu, angloameričku izdavačku scenu člankom u časopisu *Style* iz 1991. godine o Joyceovoj zbirci *Dublinci*. U ovoj se verziji članka (prva je objavljena u *SRAZ*-u 1988.) Bašić pozicionira između „suviška interpretacije“ i manjka, između „realista“ u čitanju Joyceovih novela i „simbolista“ i zacrtava svoj kritički pravac (351).

U *SRAZ*-u za 1995. godinu nalazimo članak Sonje Bašić koji združuje dva dominantna interesa u nastojanju da ocrta „zajednički narativno-stilistički protokol“ Joycea i Faulknera, paralele koje su, prema autorici, „vrlo istaknute“ i „nedovoljno istražene“ (13).

U članku u *SRAZ*-u iz 2001. godine (XLV-XLVI) u evaluaciji Faulknerova opusa, primjerice, Bašić se ne ustručava navesti, a potom argumentirano osporiti mišljenje suvremenih američkih kritičara o pojedinim aspektima Faulknera, pa će tako ustvrditi komentirajući jedan kritički stav: „Za mene je *Go Down, Moses* problematičan ne unatoč, nego upravo zbog svojih tako čestih bombastičnih izjava, prihvaćanja odgovornosti i pedagoškog, moralizatorskog nagnuća“ (385), nastojeći afirmirati Faulknera i književnost kao „otvorenu (re)interpretaciji, stoga SLOBODNU, otpornu na zatvaranje i kanonizaciju...“ (384-385). U kasnijim se radovima u *SRAZ*-u i *Umjetnosti riječi* Bašić vraća jednoj od svojih ranih, ali trajnih literarnih ljubavi, Joyceu i *Ulisku*. No, ovdje se ne ustručava stupiti u jednu

vrstu polemike sama sa sobom, odnosno sa svojom personom formalističkog kritičara *Uliksa* kojom se znala zaodjenuti, da bi ponovno afirmirala formalističke aspekte Joyceova romana, ali i prepoznala druge moguće pravce čitanja. Ovaj je članak (*SRAZ*, L, 2005) ujedno i dobrodošla „osobna retrospektiva“ „četiriju desetljeća [njezina] bavljenja književnom teorijom i razmatranje do kojega je stupnja ova bila obilježena Bloomovima“ (133). U članku, dakle, Bašić otkriva i sasvim osobnu priču o tome kako je i zašto proučavanje Joycea zauvijek obilježilo njezinu profesionalnu karijeru, zahvaljujući legendarnoj joyceovskoj sesiji 1982. godine na Interuniverzitetkom centru u Dubrovniku, koju su organizirali Ivo Vidan i Morton Levitt, ugošćujući neke od ponajboljih Joyceovih kritičara toga vremena (134).

Na stranicama časopisa *Republika* i *Forum* tijekom godina perzistira još jedna kritička persona Sonje Bašić, publicističkoga tona, ali i dalje informirana, aktualna i polemična u najboljem smislu te riječi.

Važan je aspekt filološkoga angažmana Sonje Bašić upravo u sustavnom prevodenju i komuniciranju reprezentativne američke i druge anglofone kulturne i književne produkcije hrvatskoj i široj publici u nizu visokokvalitetnih izdavačkih projekata vodećih izdavača. U tome se odista ogledala zadaća i misija filologa kao mosta između različitih kultura i jezika koje je Bašić utjelovila. U tom se smislu bavila i nizom komparativističkih tema, posebno vezano za recepciju angloameričkih pisaca, tekstova ili tema, njihovu recepciju i širenje u našem kulturnom i jezičnom krugu (recepcija E. A. Poea; odnos Matoša prema Poeu; odnos prema povijesti u Faulknera, Joycea i Krleže; recepcija Walta Whitmana u tadašnjoj Jugoslaviji; recepcija Joycea u Hrvatskoj i slične teme).

Bašić je bila suradnicom na šestom svesku *Povijesti svjetske književnosti*, još jednom nezaobilaznom kompendiju za generacije čitatelja, u izdanju Libera i Mladosti iz 1976. godine. Autorica je sljedećih priloga: „Američki roman s kraja 19. i početka 20. stoljeća“, „Američki roman između dva rata“, „Američki roman nakon 1945.“, „Američka poezija 20. stoljeća“ i „Američka drama 20. stoljeća“. Članci „Pedeset godina američkoga romana“ i „Američka poezija“ prethodno su objavljeni u *Književnoj smotri* iz god. VI (1974), br. 18. Kako piše uredništvo *Smotre*, ovi su prilozi preuzeti iz svezaka „tek u pripremi za tisak“, s intencijom „da na jednom mjestu skupimo kratke informativne preglede o tokovima u nekim evropskim i u američkoj književnosti posljednji pedesetak godina“ (n. p.).

Tekst „Američka poezija: ideje i kretanja“ (*KS*, god. VII/ 1976, br. 24) pretiskan je kao predgovor *Zlatnoj knjizi američke poezije*, izdavačkome projektu Nakladnoga zavoda Matice hrvatske iz 1980. godine, na kojemu je sastavljač Antun Šoljan sura-

đivao sa Sonjom Bašić, autoricom uvodnoga teksta i bilježaka, popraćeno suradnjom ponajboljih naših tadašnjih prevoditelja.

I današnje generacije školaraca i studenata posežu za njezinim uvodima, predgovorima ili pogovorima sabranim djelima Edgara Allana Poea i Williama Faulknera, a članci i natuknice u kompendijima poput *Leksikon stranih pisaca*, *Povijest svjetske književnosti*, *Zlatna knjiga američkoga pjesništva* i dalje su izvor informacija i orijentir za zainteresiranog čitatelja i ogledni primjeri poznavanja emitivne i receptivne kulture. Posebno se ističe opsežna uvodna studija Sonje Bašić *Izabranim djelima Williama Faulknera*, priređivača Šime Balena u Globusovoj biblioteci Svjetski pisci, 1977. U prvome svesku, *Pristup Faulkneru*, prilog Sonje Bašić otvara ovaj ambiciozni izdavački projekt kojim se publici po prvi puta u prijevodu predstavlja ovaj velikan moderne američke književnosti. Bašić je uvodom opsega manje knjige sažela život i djelo Faulknera ocrtavši parametre za razmatranje njegova djela, a slijede ga izabrani kritički radovi na različite teme Faulknerova stvaralaštva. Zanimljivo i lepršavo vodi Bašić čitatelja „stilskim meandrima“ Faulknerovih romana rane, srednje i kasne faze, no njezin je stil nemoguće sumirati. Evo tek jedne rečenice pred kraj uvoda koja ilustrira vibracije i kadence njezina argumenta, plaveći čitatelja:

„Ima nešto neljudsko u njegovu [Faulknerovu] odnosu prema čitaocu koji je izbezumljen od tolikih strasti, razdražen zagonetkama koje se neprestano postavljaju preda nj, dotučen mogućnostima koje se otvaraju samo zato da bi završile u slijepim ulicama, prezasićen opojnim bogatstvom opisa i slika koje nitko živ ne može primiti u se, uvrijeđen Faulknerovim pomanjkanjem mjere i ukusa, zatupljen od velikih riječi i smrtno umoran od probijanja kroz stilske i sintaktičke meandre, brujanje predaka, vodopade krvi i tamu podsvijesti na kojima se temelji jedinstven doživljaj Faulknerove umjetnosti“ (108).

Cijeli njezin tekst, dakle, destilira čitateljevu reakciju na Faulknerov izazov i provokaciju. Zanimljiv je biografski podatak da je ovaj opsežni rad Bašić napisala tijekom boravka na Yaleu, 1977. godine.

Preokupacije „stilskom formacijom“ modernizma i nagovještajima postmodernizma kulminiraju 1996. godine u studiji *Subverzije modernizma: Joyce i Faulkner*, krunom višedesetljetnog sustavnog bavljenja različitim narativnim, stilskim, tekstualnim i kontekstualnim aspektima tih književno-kulturnih pojava angloameričkog kulturnog kruga,

koji je primao silnice iz drugih geokulturnih okruženja i sam ih emitirao na globalnoj razini. Modernitet je u određenom smislu označio, barem za američku književnost, i razdoblje njezine formalno-stilske zrelosti, zenit kreativne produkcije generacije američkih stvaralaca, a u slučaju kozmopolitskoga i šarmantno provincijalnoga, ikonoklastičnog Irca Joycea, potvrdio njegovu jedinstvenu pojavu u anglofonim književnostima afirmacijom rubnoga, postkolonijalnoga irskoga elementa kao kvasca globalnog modernizma. Sonja Bašić bila je u našim okvirima vrhunski promatrač i tumač tih tendencija.

U studiji *Veliki angloamerički pripovjedači našega doba* (2012) pokazuju se slojevi višedesetljetne uronjenosti u književne i kulturne fenomene kroz koje nas suvremeno vodi znanstvena proza Sonje Bašić, mjestimično isto toliko začudna, okretna i životna kao i književni tekst koji joj je izvor nadahnuća. Doista, Sonja Bašić literaturu nije samo proučavala, nego je i doživljavala i taj emocionalni „suvišak“ unosila u sve aspekte svojega rada, od pisanja do podučavanja.

Taj američki kulturni štih bio je i nezaobilazni dio predavačke i pedagoške aktivnosti Sonje Bašić, koja je u mojemu iskustvu možda i najviše od drugih nezaboravnih i inovativnih predavača na književnim kolegijima zagrebačke anglistike nje govala američki stil predavanja i odnosa prema studentima – što bi se reklo, student je u središtu obrazovnog procesa, a predavač nastoji postići dvosmjernu komunikaciju i donekle opuštenu atmosferu u učionici potičući seminarski tip rada. To nije nimalo oduzimalo od kompleksnosti sadržaja i visoke razine materijala koje nam je predavala, kako i dandanas svjedoče moje bilješke s njezinih predavanja. Poticalo se usmeno i pismeno izražavanje studenta, posebno američka praksa pisanja seminarskih radova. Generacije zagrebačkih anglista pamtit će Sonju Bašić i kao lice koje su najčešće gledali na kraju studijskoga puta, kao ispitivačicu na diplomskome ispitu iz američke književnosti – što je pak bila tipična srednjoeuropska procedura prije konačnoga certificiranja anglista.

Uz sve ove profesionalne, znanstvene i stručne značajke, ostaje i jedna nepobitna činjenica da je Sonja Bašić bila nezaboravna voditeljica Katedre za amerikanistiku zagrebačkoga Odsjeka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu koja je nesebično i zauzeto odgojila čitav niz naraštaja anglista, dajući nesebično svoje znanje i iskustvo te utjelovljujući osobu i poslanje filologa i humanističkog znanstvenika. Na tome smo joj zauvijek zahvalni.